

Citation:

G.E. Langemeijer, Levensbericht J. Eggen, in:
Jaarboek, 1964-1965, Amsterdam, pp. 370-377

HERDENKING VAN

JANNES EGGENS

(20 oktober 1891 — 30 juli 1964)

Jannes Eggens werd op 20 oktober 1891 te Utrecht geboren, waar zijn vader met groot succes het ambt van notaris vervulde. Te Utrecht deed hij in 1910 eindexamen gymnasium en aan de universiteit aldaar ging hij rechten studeren terwijl hij zich tegelijkertijd bekwaamde voor het examen voor kandidaat-notaris. Ondanks gemobiliseerd zijn tijdens de eerste wereldoorlog legde hij dit laatste examen reeds in 1915 af. Promoveren deed hij in 1917. Noch de studie, noch de militaire dienst echter namen zijn studentenjaren geheel in beslag; in 1915/16 was hij rector senatus van het Utrechts studentencorps.

Anders dan men had kunnen verwachten bepaalde hij zich na zijn afstuderen en het einde van de mobilisatie niet tot een rechtlijnig naar het notariaat voerende loopbaan. Reeds als gemobiliseerde had hij gewerkt op het parket van het Hoog Militair Gerechtshof, ook daarna echter bleef hij in die sfeer werkzaam als commies ter Griffie totdat het College in 1923 werd gereorganiseerd en naar Den Haag verplaatst. Ook in die jaren echter was één werkkring — het zal ook wel geen drukke zijn geweest — hem niet genoeg en vormde hij zich een praktijk van aanzienlijke omvang en voortreffelijke reputatie als opleider voor de notariële examens. Zo verdeelde zijn leven zich reeds in die jaren over het juridische onderwijs en de rechtspraak, de twee terreinen van werkzaamheid waar hij ook later beurtelings, maar dan in aanzienlijke functies werkzaam zou zijn.

Men zou kunnen verdedigen, dat Eggens in geen periode zo het Nederlandse juridische leven heeft beïnvloed als juist in die eerste tien jaren van zijn praktische werkzaamheid. De notariële opleiding buiten de universiteit had toen — terecht of ten onrechte — in de kring der juristen een wat geschakeerde reputatie. Men ontzegde

JANNES EGGENS
(20 oktober 1891—30 juli 1964)

hun, die deze weg hadden gevolgd, niet de eer van grote parate wetskennis, groter misschien dan van de universitair gevormde jurist, maar neigde er aan de andere kant toe hun vorming te zien als banausisch en schools tegelijk, banausisch in zo ver zij geen hoger eindpunt voor de studie zag dan haar toepassing in de routine der praktijk, schools in zover zij soms details zonder wetenschappelijk of maatschappelijk belang om de moeilijkheden, die zij opleverden, verhief tot de uiteindelijke maatstaf van de geschiktheid van de kandidaat. Er bestaan daarover amusante anekdotes, die hier niet op hun plaats zijn. Zij zullen zeker niet alle de historische waarheid weergeven, maar zeggen toch wel iets over de geest van de beoefening van het vak, zoals die, misschien wel meer door de leerlingen dan door de opleiders, werd bepaald.

Ik kan mij niet anders voorstellen — het is mij trouwens door de beste getuigen bevestigd — dan dat Eggens in deze sfeer de rol van een snoek in een karpervijver moet hebben gespeeld. Zijn eerzucht lag veel hoger dan training voor examen of praktijk. Zij beperkte zich zelfs niet tot een wetenschappelijke rechtsbeoefening alleen. Reeds toen was hij overtuigd aanhanger van de wijsbegeerte van Hegel en bovendien, meer dan gemiddeld van aanhangers van die richting geldt, overtuigd dat deze denkwijze elke andere menselijke werkzaamheid en zeker de rechtsbeoefening doortrékken moet en daar dan ook anders niet bereikbare praktische uitkomsten zal opleveren. „Doortrékken” is hier inderdaad het woord. Eggens was niet iemand die in zijn vrije tijd de wijsbegeerte beoefende en in zijn arbeidsuren los daarvan een of andere vakstudie. Zelfs niet iemand die bij het docerend beoefenen van die vakstudie enigszins opzettelijk op het verband met een bepaalde wijsbegeerte wees. Neen het was zo, dat het een en het ander bij hem geheel samenviel. Hier vóór alles zou ik zeggen lag zijn grootheid. Ik gebruik het woord welbewust en zonder aarzelen. Het was zijn trots te laten zien, dat de wijsgerig en wetenschappelijk geschoolde jurist zich niet te voornaam acht om aan de kleinste details van wetgeving en praktijk alle aandacht te geven en ook dat die details bij zulk een behandeling wonnen. Dit heeft hem tot een zeldzaam inspirerend leermeester gemaakt voor de elite van zijn leerlingen — en onder hen die voor het notariaat studeerden is altijd een elite te vinden die daarin aanvulling van de „gewone” rechtenstudie zoekt — maar het strekt misschien nog meer tot zijn roem dat hij ook door hen, wier eerzucht niet verder reikte dan het examen, gewaardeerd werd als een leidsman die hun de stof

voorzette in de vorm, waarin zij het best viel te beheersen en te bewaren.

Deze gehele wetenschappelijke houding bracht Eggens al vroeg tot publiceren. Van kleiner opstellen afgezien strekt zich van 1923 af over veertig jaren een lange reeks uit van grote artikelen in het Weekblad voor Privaatrecht, Notarisambt en registratie (waarvan hij van 1927 tot 1951 een der redacteurs was). Die welke hijzelf blijvend van waarde oordeelde zijn gebundeld in twee flinke boekdelen, verschenen respectievelijk in 1938 en 1958. Wie ze daar thans opnieuw doorleest ziet deze gehele periode in zijn meest belangrijke wendingen op het gebied van het privaatrecht aan zich voorbijtrekken, soms aldus dat de schrijver zijn standpunt — en dan altijd oorspronkelijk en het probleem verfijnend — bepaalt tegenover een in de praktijk gerezen vraagstuk, soms ook zo dat hij het is die het vraagstuk aan de orde stelt en er een oplossing aan geeft die uit de verdere ontwikkeling niet meer is weg te denken. Uit het laatst van deze periode stammen Eggens twee grote boeken: het Huwelijksgoederen- en Erfrecht (eerst het laatstgenoemde in 1931, het eerst genoemde in 1933) en het Bewijsrecht (in 1933). Geen van beide is oorspronkelijk door hem opgezet. Het Huwelijksgoederen- en Erfrecht was een bewerking van het vooral in notariële kringen terecht populaire boek onder die naam van J. G. Klaassen en is ook in latere drukken altijd „Klaassen—Eggens” blijven heten, maar het kon niet anders of Eggens, door Klaassen daarin lofwaardigerwijze geheel vrijgelaten, heeft daarop toch wel sterk zijn stempel gedrukt. Het is in zijn door de bestemming bepaalde nauwkeurige verwerking van wet, rechtspraak en literatuur, gepaard aan een door en door wetenschappelijke wijze van behandeling een onbetwist meesterwerk. Bij het Bewijsrecht, formeel de vijfde druk van het oude boek van Land, was Eggens onbepert vrij en hij heeft dan ook een geheel nieuw boek geschreven. Ook hier komen zijn wetenschappelijke originaliteit en diepte van gedachte met glans uit, maar de aansluiting aan rechtspraak en voorafgaande literatuur en daarmee aan de traditionele probleemstellingen is hier wel gering en aan de praktische bruikbaarheid van het boek heeft dit zeker kwaad gedaan. Het bewijsrecht, nu uit het oogpunt van wenselijk recht, heeft Eggens nogmaals behandeld in een preadvies voor de Nederlandse Juristenvereniging in 1951. Eerst na zijn vertrek naar Indië verschenen, maar zeker ook in deze periode bewerkt is de behandeling van „Pand en Hypotheek” in de serie „Schermers Ontwerpen van Nota-

riële Akten", waar op een voor de meesten wat verborgen plaats al wederom een omvangrijke monografie te vinden is, die al Eggens' kwaliteiten als jurist vertoont.

Of Eggens in die jaren een hoogleraarschap in het burgerlijk recht als de natuurlijke en redelijkerwijze spoedig te verwachten uitkomst van deze werkzaamheid heeft gezien? Het komt mij waarschijnlijk voor. Met recht toch zou hij zichzelf hebben mogen voorhouden dat weinigen zo zeer als hij niet alleen waardevolle zelfstandige bijdragen aan de wetenschap hadden geleverd, maar nog bovendien zich een efficient docent hadden getoond, een kwaliteit ten aanzien waarvan men bij hoogleraarsbenoemingen maar al te vaak het erop moet wagen. Dat zulk een benoeming zolang uitbleef lag voor een belangrijk deel zeker aan het toeval. Er zijn in die jaren tussen 1925 en 1935 niet zo veel privaatrechtelijke leerstoelen opengevallen en die daarop wel zijn benoemd waren zeker evenzeer sterke kandidaten. Toch zou het schijnheilig zijn de veronderstelling te onderdrukken, dat ook persoonlijke overwegingen van invloed zijn geweest. Eggens had het sterke superioriteitsgevoel tegenover andersdenkenden, dat met de volgelingen van Hegel vaak, niet altijd, eigen is en dat licht, maar ten onrechte, voor verwaandheid op grond van persoonlijke eigenschappen kon worden aangezien. Daarbij behield deze in het studentenleven zo succesvolle man tot het einde toe een zekere studentikoze wijze van spreken en doen. Het ziet ernaar uit, dat, zoals gewoonlijk in dergelijke gevallen, hier een vicieuze cirkelgang zich heeft ontwikkeld. Eggens zag mensen het ambt bereiken, die hij niet als zijn meerderen kon zien en die — hij maakte dit onderscheid uitdrukkelijk — door het gemis aan de volgens hem onvervangbare scholing door de wijsbegeerte van Hegel hun gaven niet optimaal konden gebruiken. Het lag niet in zijn aard dit gevoel te verbergen en de opmerkingen waarin hij uiting eraan gaf deden het door hun half schertsend bedoelde vorm nog meer dan het verdiende de aandacht trekken. Zo kreeg hij de naam van iemand, van wie men betwijfelen moest, of met hem in een faculteit goed samenwerken zou zijn. Er moet dan ook wel haast een zekere resignatie in gelegen hebben, toen hij in 1935 een benoeming als notaris in Maarssen aanvaardde en... juist toen dit geschied was, kwam de benoeming tot hoogleraar toch, te Batavia waar hij nu wijlen H. R. Hoetink opvolgde, die naar Amsterdam ging.

De oratie waarmee Eggens zijn ambt aanvaardde is een merkwaardige. Zij vertoont noch de veel gebruikte vorm van de uiteen-

zetting van des sprekers meest fundamentele opvattingen (die zal hij overbodig geacht hebben), evenmin de iets minder vaak maar toch niet zelden voorkomende van de behandeling van een detailprobleem, zij geeft een historisch overzicht van de ontwikkeling van het privaatrechtelijke denken in Nederland in de laatste halve eeuw. Zeker, de spreker zag die ontwikkeling als leidende tot zijn Hegeliaanse visie, maar ook als men die mening niet deelt — wat ik niet doe — behouden de karakteristieken die hij geeft hun grote waarde. Zich scherp rekenschap te geven van de eigen methode is zelfs bij hoogst bekwame juristen niet volstrekt regel en zo vindt men hier het markante van menige grote figuur uit het toen recente verleden misschien met scherper lijnen geschetst dan in diens eigen werk.

Eggens was gelukkig in Indië en men zou zich kunnen voorstellen, dat zonder de stoornis van de oorlog hier een loopbaan zich voor hem zou hebben uitgestrekt aan het eind waarvan hij hier in Nederland slechts te kiezen gehad zou hebben, of hij op zijn lauweren wilde rusten dan wel zijn actieve levensperiode in een belangrijke juridische functie wilde besluiten. Het lot besliste anders. Dat hij in Indië gewaardeerd werd bewijst wel het feit, dat hij tot de weinigen behoorde wier diensten de regering van zodanig gewicht achtte, dat hij naar Australië en vandaar naar Londen werd overgebracht, een gang van zaken die de bezorgde huisvader die hij was, uiterst zwaar gevallen moet zijn.

In Londen was hij hoofd van de Afdeling Rechtsverkeer in Oorlogstijd van het Departement van Koloniën en lid van de Buitengewone Raad van Advies. Zijn aandeel in de rechtsherstelwetgeving was aanzienlijk. Misschien is zijn juridisch creatief vermogen nooit zo tot het uiterste op de proef gesteld. In de uniform van luitenant-kolonel bij het Militair Gezag keerde hij in het bevrijde Nederland terug. Kort daarop werd hij tot hoogleraar voor burgerlijk recht in de Indologische Faculteit (formeel geen faculteit) te Utrecht benoemd, wat hij tot de opheffing van deze instelling in 1954 bleef.

Deze eerste jaren na de oorlog waren voor Eggens weder rijk aan teleurstellingen. Herhaaldelijk kwamen juist in die tijd, door openvallen van bestaande of door het scheppen van nieuwe plaatsen, gewone leerstoelen in zijn vak open en telkens viel de keuze op anderen. De oude wisselwerking deed zich, misschien nog wat verhevigd, gelden. Eggens stak de kwetsing van zijn rechtsgevoel niet onder stoelen of banken en kruidde dit met menige sarcastische

opmerking over wel benoemden en zijn reputatie van een moeilijk collega te zullen zijn spitste zich toe.

Een gelukkige uitweg was het toen hij in 1950 werd benoemd tot advocaat-generaal bij de Hoge Raad, een uitweg waarvan ik durf hopen dat Eggens hem als meer dan een troostprijs heeft gevoeld. Het was lang geleden dat hij aan de rechtspraak had deelgenomen, maar hij wierp zich op zijn nieuwe taak met vol enthousiasme en toonde zich op dit terrein met één slag meester. Uiterst consciëntieus werkte hij aan zijn conclusies, de gedachte dat men bij de benoeming van iemand van zijn leeftijd en antecedenten niet meer verwachten mocht dan dat hij van de vruchten van zijn wetenschappelijke loopbaan zou mededelen, lag hem ver. Geen kwestie of kwestietje van hoe technische of formele aard ook achtte hij beneden zijn aandacht. Daarnaast zal het een grote voldoening zijn geweest, dat hij geroepen werd zijn oordeel te geven in een aantal vragen, die sinds lang tot de brandende van ons privaatrecht behoorden. Ik noem hier slechts twee arresten, die iedere jurist kent, Flora- v. d. Kamp betreffende overeenkomsten in strijd met de wet en Sio betreffende het dubbele, in dit geval bovendien nog geanticipeerde, *constitum possessorium*. Het is niet nodig de mij toegemeten tijd te overschrijden door er veel meer te noemen en te bespreken, nu ik ter gelegenheid van Eggens' zeventigste verjaardag dit reeds in het Weekblad voor Privaatrecht Notarisambt en Registratie (no. 4701) heb gedaan. Ik kan mij voorstellen dat het advocaat-generaalschap aan Eggens — toen hij zich eenmaal van de grote waardering van de Hoge Raad zeker voelde — een bijzondere voldoening moet hebben gegeven. In die functie toch gaf het heilige moeten hem de gelegenheid te demonstreren dat de door Hegel geïnspireerde methode niet alleen bij door hemzelf uitgezochte vraagstukken, maar bij alle vragen die de praktijk van het leven voor de rechter bracht vruchtbaar was, zodat haar uitkomsten ook andersdenkenden konden overtuigen. Wat zij naar Eggens mening meer dan welke andere ook te bieden had, was dunkt me tweërlei: vooreerst de gerechtvaardigde verwachting van in de wet als objectieve geest telkens weer meer leiding te kunnen vinden dan haar makers individueel zich bewust konden zijn in haar te leggen, zodat voor de aldus denkende de tegenstelling van rechtsvinding in en buiten de wet niet of nauwelijks behoefde te bestaan, daarnaast het inzicht in de betrekkelijkheid van elke opzichzelfstaande uitspraak, dat het mogelijk maakte aan de consequenties van de steeds weer opnieuw opgebouwde dogmatiek ook

steeds weer te ontkomen, waar die consequenties onaanvaardbaar schenen. Het was ook in deze periode, 1953, dat Eggens lid werd van onze Akademie.

Was Eggens benoeming tot advocaat-generaal naar alle waarschijnlijkheid voor hem een weldadige, een die zeker niet tot zijn geluk heeft bijgedragen was die, welke hem in 1954 ten deel viel en die hij aanvankelijk met vreugde aangreep, die in het driemanschap, dat Meijers' taak aan het ontwerpen van een nieuw burgerlijk wetboek moest voortzetten. Eggens was te diep doordrongen van eenmaal, meest hoogst consciëntieus, opgebouwde overtuigingen om tot concessies en compromissen ten aanzien daarvan bereid te zijn. Zijn twee mede-driemannen — mannen van hetzelfde hoge niveau als hij maar van geheel andere instelling en onderling in hun denkwijze veel nauwer verwant dan met hem — gaven zich evenmin steeds gewonnen en de samenwerking werd daardoor een zeer streeve.

Een hoogst gelukkige en op zijn leeftijd onverwachte bekroning van zijn loopbaan daarentegen was het toen hij na de tragische dood van Bregstein eind 1957 werd aangezocht het hoogleraarschap in het burgerlijk recht aan de Universiteit van Amsterdam te aanvaarden. Hoewel hij wist, dat hij het ambt ten hoogste ruim drie jaar zou kunnen vervullen, nam hij het dan ook aan. De leerling uit lang vervlogen jaren, die de Faculteit tot het voor deze keuze nodige inzicht in Eggens' ongewone betekenis heeft gebracht, verdient daarvoor zeker hulde. Het Amsterdamse hoogleraarschap is een succes geweest. Naar men zegt heeft in het begin zijn sterk kritische bespreking van de mening van anderen, ook van zijn voorganger, soms verzet gewekt, al ras waren alle enigszins in hun vak geïnteresseerde studenten geboeid door deze colleges, die zo zeer het diepste leven van de docent uitdrukten en zo zeer lieten zien wat een doorleefde methode waard is. Zo werd zijn afscheid, enkele maanden voor de wettelijk fatale datum, tot een warme huldiging.

De allerlaatste levensjaren zijn ook voor Eggens zwaar geweest. Een hinderlijke en pijnlijke kwaal openbaarde zich enkele maanden na zijn aftreden en sleepte hem, na een schijnbaar herstel nog geen volle twee jaar later ten grave. Wie hem in die tijd bezocht kon niet anders dan onder de indruk zijn van de wijsheid die deze onstuimige man in praktijk wist te brengen onder omstandigheden, waarin niet iedere wijsgerige scholing stand houdt.

Ik heb hier onbewimpeld over Eggens gesproken. Zijn figuur verdraagt dat. Het is begrijpelijk dat hij mensen tegen zich heeft inge-

nomen. Begrijpelijk omdat wij nu eenmaal niet in de gelegenheid zijn door te dringen tot het diepste of nog niet eens allerdiepste wezen van allen met wie wij in aanraking komen en vaak ook niet geneigd zijn daarvoor moeite te doen, wanneer de eerste aanraking een onzachte is geweest. Wie als ik Eggens van nabij heeft mogen kennen liep geen gevaar meer om zich te stoten, aan zijn eigenaardigheden, die veel meer de uitingsvorm dan het wezen der zaak betroffen en moest zelfs een sterke sympathie opvatten voor zijn onvoorwaardelijke toewijding aan zijn roeping, maar niet minder voor de hartelijkheid en belangstelling die hij voor anderen voelde en die een zekere valse schaamte hem in studentikoze vormen deed hullen. En zeker is, dat de Nederlandse rechtswetenschap in hem een dienaar heeft bezeten, wiens werk nog lange jaren een heilzame nawerking op ons inzicht hebben zal.

G. E. LANGEMEIJER